

Вольга Буднік [Vol'ga Budnik]

Брэсцкі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт
Кафедра беларускай і рускай моў

СЕМАНТЫКА-ТЭМАТЫЧНАЯ КЛАСІФІКАЦЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ З КАМПАНЕНТАМ-ЗООНЫМАМ

Semantic – thematic classification of phraseological units with component – zoonym

Summary: Analysis of zoonym application as a part of phraseological unit. Zoonyms as a structural component of phraseology fulfil not only nominative function. Sometimes the meaning of zoonym aims to allegorical symbols of man, often metaphorical, stylistically underlined endowed with semantic and stylistic nuances. But today in science there has been an intensification of research on the basis of structural and semantic analysis to detect genetic, typological or national language peculiarities of phraseological funds of certain languages. Phrases with the component zoonym is a system that reflects not only the common language qualities but also the signs defined by the characteristics of microsystems

Keywords: phraseological unit, zoonym component, semantics

Багацце выразных сродкаў мовы з'яўляецца адлюстраваннем узроўню яе развіцця і ступені яе развітасці. Насычаная яркімі, вобразнымі, трапнымі выразамі мова – вышэйшы паказчык праяўлення народнай культуры – захоўвае яе цэннасць у фразеалогіі.

Фразеалогія (грэч. *phrasis* (*phraseōs*) выраз і *logos* слова, вучэнне) – раздзел мовазнаўства, які вывучае фразеалагічны склад мовы ў яго сучасным стане і гістарычным развіцці. Фразеалогія як асобны раздзел мовазнаўства разглядае семантычныя, граматычныя і стылістычныя асаблівасці фразеалагізмаў як моўных адзінак. Таксама тэрмін *фразеалогія* абазначае і сукупнасць фразеалагізмаў пэўнай мовы.

Беларуская фразеалогія – адносна маладая галіна лінгвістыкі. Гістарычна-часавыя межы і ўмовы ўзнікнення і станаўлення беларускай фразеалогіі павінны акрэслівацца і акрэсліваюцца ў кантэксце аўльнавуковым, яшчэ – у агульнамоў-

ным, агульнакультурным кантэксте, але на грунце свайго часу, сваёй гісторыі сваёй мовы і культуры¹.

Беларуская фразеалогія вылучылася ў асобную мовазнаўчую дысцыпліну і стала складацца як самастойная навука толькі ў апошнія тры-чатыры тысячагоддзі. Яшчэ ў 60-я гады лічылася, што яна знаходзіцца ў стадыі развіцця². Канешне, назапасіць і аформіць багаты матэрыял па дыялектнай фразеалогіі дапамагла збіральнікаявая праца навукоўцаў, якая пачалася больш за паўтара стагоддзя назад. Сёння ўжо навукоўцы аналізуюць і класіфікуюць устойлівыя адзінкі мовы, высвятляюць семантыка-граматычную суаднесенасць іх з часцінамі мовы, грунтоўна разглядаюць структурныя мадэлі фразеалагізмаў, парадыгматычныя формы і сэнсавыя адносіны фразеалагічных адзінак (ФА), іх семантычныя, стылістычныя і сінтаксічныя характарыстыкі.

Значны ўплыў на развіццё фразеалогіі як навукі аказалі працы беларускаа мовазнаўцы і пісьменніка Ф.М. Янкоўскага. Ён зазначыў неабходнасць больш аб'ёмнага ў тэарэтычна-практычным плане даследавання беларускай нацыянальнай фразеалогіі. Яго паслядоўнікі – І.Я. Лепешаў і М.А. Даніловіч – працягнулі пачатак Ф.М. Янкоўскім. І.Я. Лепешаў распрацаваў тэорыю фразеалогіі літаратурнай мовы, у сваім двухтомным фразеалагічным слоўніку змясціў характарыстыку ФА літаратурнай мовы. М.А. Даніловіч у манаграфіі “Беларуская дыялектная фразеалогія і яе лексічная аснова” вызначыў спецыфіку дыялектнай фразеалогіі, акрэсліў структурныя і семантычныя адрозненні дыялектных і літаратурных фразеалагізмаў, тыпы дыялектных ФА і іх кампанентны склад³.

Даўно даказана, што фразеалагічныя адзінкі акумулююць культурны патэнцыял народа-носьбіта і стваральніка пэўнай мовы. У іх адлюстравана шматгранная карціна свету, кадыфікаваны культурныя традыцыі і народныя абрады, маральныя ўстоі народа, яго гістарычныя карані. Акамя намінацьнага значэння, устойлівыя фразеалагічныя выразы выражаюць экспрэсію. ФА стварае своеасаблівы вобраз-адлюстраванне. Таму фразеалагізмы з'яўляюцца нацыянальна спецыфічнымі адзінкамі.

Фразеалагічны фонд мовы – жывая крыніца, якая забяспечвае ўзбагачэнне літаратурнай мовы новымі выразнымі магчымасцямі і сродкамі. Гэта абумовіла рост цікавасці вучоных-лінгвістаў да фразеалагічнага складу мовы як да спосабу адлюстравання нацыянальнай свядомасці народа.

¹ М.М. Аляхновіч, *Фразеалогія беларускай мовы: гістарычна-часовы кантэкст*, в: *Беларуская фразеалогія і еўрапейскі маўны кантэкст*. Зборнік навуковых артыкулаў, (ред.) М.М. Аляхновіч, Брест 2009, с. 3.

² І.Я. Лепешаў, *Фразеалогія сучаснай беларускай мовы*, Мінск 1998, с. 4

³ М.А. Даніловіч, *Граматычная характарыстыка фразеалагізмаў*, Мінск 1991, с. 5.

Чалавек адлюстроўвае ў мове і ўводзіць у монныя формы тое, што датычыцца непасрэдна акаляючай яго рэальнасці. Гэтым тлумачыцца ўжыванне заонімаў у складзе ФА ў якасці асноўнага кампанента і ў якасці фарміруючага элемента. Беларускі мовазнаўца І.Я. Лепешаў, аналізуючы размоўныя фразеалагізмы, адзначыў наяўнасць рэалій акаляючага жыцця ў складзе ўстойлівых моўных выказаў: сюды прымыкаюць шматлікія метафары, узятыя з жывельнага і расліннага свету. Жывёльны і раслінны свет – вечныя спадарожнікі жыцця чалавека.

Значэнне заонімаў, што часта ўжываюцца ў мове, разнастайнае. Слова – структурны кампанент фразеалагізма, які выражаны назвай жывёлы, з.зн. заонімам, называюць фразеалагізмам з кампанентам-заонімам (КЗ).

Неабходным бачыцца прааналізаваць функцыю ўжывання заонімаў у складзе ФА. Заонімы, як структурныя кампаненты фразеалагізмаў, выконваюць не толькі намінацыйную функцыю. Часам значэнне заоніма накіравана на іншасказальнае абазначэнне чалавека, часцей метафарычнае, стылістычна падкрэсленае, надзеленае семантыка-стылістычнымі адценнямі. А сёння ў навуцы назіраецца актывізацыя даследаванняў на базе структурна-семантычнага аналізу з мэтай выяўлення генетычных, тыпалагічных ці нацыянальных асаблівасцей фразеалагічнага фонду асобных моў.

Фразеалагізмы с КЗ уяўляюць сабой сістэму, якая адлюстроўвае не толькі агульнамоўныя якасці, але і прыкметы, што вызначаюцца асаблівасцямі мікрасістэмы. Месца дадзенай групы ФА ў лексіка-фразеалагічнай сістэме мовы дэтэрмінавана як лінгвістычнымі, так і экстралінгвістычнымі прычынамі, а менавіта: здольнасцю заонімаў апісваць людзей, прадметы, з’явы, выражаць ацэнкі, пачуцці, эмоцыі, г.зн. ужывацца не ў зозначэннях, але і мець прагматычную функцыю.

У беларускай мове выяўлена вялікая колькасць фразеалагічных адзінак з КЗ. Іх можна падзяліць на семантыка-тэматычныя групы ў залежнасці ад лексічнай функцыі, якую яны выконваюць у мове. Атрымаліся наступныя семантычныя групы:

- 1) знешнасць чалавека;
- 2) фізічны стан;
- 3) рысы характару, маральна-дзелавага якасці;
- 4) уменні, здольнасці.

Заўважым, што самая мнагазначная група – знешнасць чалавека. У склад яе ўвайшлі падгрупы: апісанне прыгажосці чалавека, апісанне непрыгожаа і неахайнага чалавека, апісанне твару.

Апісанне складу кожнай групы дазваляе скласці ўяўленне пра разнастайнасць і багаце фразеалагізмаў з КЗ у беларускай і польскай мовах, іх

вобразнасць, экспрэсіўнасць, магчымасць утрымліваць у сваім унутраным змесце нацыянальную спецыфіку народа-носьбіта, выявіць ролю ФК у складзе фразеалагізмаў, іх сэнсавую нагрузку.

Знешнасць чалавека

Фразеалагічныя адзінкі як аб'ект фразеалогіі – важны складнік экспрэсіўна-ацэначнай характарыстыкі чалавека. Устойлівыя ж адзінкі з кампанентам заанімам складаюць колькасна значную групу.

Апісанне непрыгожага і неахайнага чалавека

У фразеалагізмах беларускай і польскай моў актуалізаваны наступныя прыкметы знашнасці чалавека: неахайнасць, манера апранацца, некаторыя асаблівасці дэталей знешнасці (вачэй, барады, валаслў і інш.), паўната/худзіна і рост чалавека.

Чалавека бруднага прынята характарызаваць праз вобраз свінні. Беларусы назавуць неахайніка *свіння няскрэбная (нямытая)*, скажуць іранічна, што ён з *свіньмі еў*, ці *свінню ссаў* або нават *чыста свінную акадэмію скончыў*. У фразеалогіі польскай мовы *brzydkie kaczkotko, brzydki jak mała*.

Частка фразеалагізмаў у сваёй семантыцы ўтрымлівае характарыстыку знешняга выгляду чалавека па параметрах *худы/тоўсты* і *высокі/нізкі*. Для наймення вельмі тоўстай асобы служаць звароты *сыты як вол на баравы, гладкі як парасюк, лукзан як кормлены ўсё роўна, як карова ляндэрская (рандэльская), як сідаравя карова, гладкі як лін, рапуха распоўзлая* (пра жанчыну), а для абазначэння худога чалавека фразема *як смерць казіная, худая як чайка*. Што да апісання росту чалавека, то кідаецца ў вочы той факт, што значэнне “хто – небудзь вельмі высокі, вялікага росту” мае толькі адна ФА: *хоць сабак вешай*. У той жа час як малага, нізкарослага чалавека называюць пры дапамозе значна большай колькасці фразеалагізмаў (пераважна з кампанентам *кот*): *кату па пяту, котка за адну вячэру з’есць (з’ела б), кашэчы недаедак, сабаку па хвост, кашэчае снаданне, пеўню да костак, кавалер свінні па каўнер, як стане на калена, свінні па калена, кіска на ножках* (пра дзяўчыну ці жанчыну), *кот за ноч з’есці, з муху, ад жабы не адрас, жабе па калена*.

Дліннаую шыю ў чалавека называюць *szyja to łabędzia, jak u żyrafy*.

Неахайнасць чалавека можна прывесці да дрэннага паху, і тады ён *смярдзіць як сабака псінаю, смярдзіць як казёл/сабака/тхор/тхарына* або пра дрэнны пах з рота гаворвць: *у роце сабакі (свінні) начавалі, у роце куры начавалі*. Калі ў каго-небудзь брудныя вушы, то там *напэўна коні стаялі (стаяць)* ці *ў вушах як козы пераначавалі*. Пра брудныя рукі (ногі, вушы) скажуць *бусел рэпу пасеяў (пасее)*.

Неахайнасць можа праяўляцца і ў адзенні: бруднае, памятае адзенне выглядае быццам яно з *свіннага гнязда* або як з *воўчага горла дастана*, *coś jest jak psu z gardła wyciągnięte* (пра вельмі памятае).

З дапамогай фразеалагізмаў можна ахарактарызаваць манеру чалавека апранацца. Для абазначэння шэрай, непрыкметнай асобы ўжываецца ФА як *сучка (сабака) без хваста*, ці проста недарэчна як *(што) мокрая мыш*, або нязграбна як *карова ў шчыблетах*. Чалавека, які мае ўбогі, прыгнечаны від назавуць на польскай мове *jak zmokła kura* тым самым падкрэсліваючы, што чалавек ў якім-небудзь адзенні выглядае непрыгожа, нястройна.

Дэталі знешнасці чалавека апісваюць наступныя фразеалагізмы беларускай мовы: *як мышыныя хвасты (хвосцікі)* – маленькія і тоненькія (косы ў дзяўчыны); *пад вожыка* (пастрычыся) – каротка, тырчком у розныя бакі; у польскай мове пра чалавека, які мае не вельмі прыгожы почырк скажуць: *піша jak kura razurem*. Дарэчы і ў беларускай мове гэты фразеалагізм таксама ёсць: *пісаць як курыца лапай*.

Дэталі твару чалавека апісваюць наступныя фразеалагізмы беларускай і польскай моў: *валовыя вочы* – вялікія, лупатыя, невыразныя вочы, вочы як у ката, *gubie oczy, kocie oczy, koci wzrok, orli wzrok, świńskie oczka*.

Адзначаецца такая дэталі знешняга выгляду, як васпаваты, рабы твар чалавека. Для абазначэння ўжываюцца фразеалагізм *вароннія яйцы піў*. Калі гэта вялікая выцягнутая твар, ужываюць фразеалагізм *końska twarz*. Для абазначэння вялікіх зубоў у польскай мове выступае фразеалагізм *końskie zęby*.

Такая асаблівасць твару, як маршчыны каля вычэй, называецца іменным фразеалагізмам *гусіныя лапкі*.

Аб запэцканым твары скажуць: *з свінні еў*.

Варта заўважыць, што пры апісанні носа ў польскай мове ёсць некалькі фразеалагізмаў, якія абазначаюць розныя тыпы насоў: *jastrzębi nos, kaczy nos, orli nos*.

Калі твар мяняе акрас ад сораму (чырванее) гавораць: *пячы ракаў, спячы ракаў, ракі пячы; czerwony jak rak, zaczerwienieć się jak rak, piec raka*.

Фізічны стан

Беларуская і польская заанімічныя фразеалогіі адлюстроўваюць розныя фізічныя станы, у якіх можа знаходзіцца чалавек. Пры параўнанні сябе з жывёламі чалавек адзначае наступныя фізічныя якасці: здароўе і моц, нязграбнасць і няспрытнасць/спрыт, пражэрлівасць, пісклявы голас, добры зрок і слых, жывучасць. Выдзяляецца таксама стан ап'янення і нябожчык.

Стан ап'янення

Вялікая колькасць фразеалагізмаў з кампанентамі-назвамі дзікіх жывёл і свойскіх жывёл апісваюць стан ап'янення. Да іх належыць кампаратыўныя ФА: *набрацца як свіння гразі (брагі), насцябацца (упіцца) як свіня (як вяпрук), п'яны як свіня, як кот маслянкі, набрацца як сабака блох (вошаў), набрацца як жаба гразі, набрацца як жаба мулу, зялёны змей, пад мухай, купіць рабую свінню; być pod miuchą, upić się jak świni*; хадзіць гуртам у стане ап'янення - *вадзіць казу*. (Пасяўная не за гарамі, а вы ў рабочы дзень казу водзіце па сяле (А. Макаёнак). У Андрэя, халасцяка, яны рэзаліся ў “пульку” ...А пасля “пулкі” вадзілі казу: ад Андрэя да Паўла, ад Паўла да Максіма. Іжонкі, гасцінныя, любілі, калі мужы бралі за губу дома (Крыніца. 1998. № 1).

Пра п'янага ў рэчцы – *лавіць качак*.

Як бачым, як у беларускай, так і польскай мове пераважаюць звароты з кампанентам “свіння”.

Заспакоены стан чалавека

Для характарыстыкі чалавека, які павоздзіць сябе нясмела, пакорліва, непрыкметна ўжываецца фразеалагізм *божая авечка* – “вельмі ціхі, пакорлівы чалавек; *курыцы (пеўня не пакрыўдзіць (не выб'е), tuchy nie skrzywdzi, cichy (pokorny, łagodny, posłuszny) jak baranek (jak owieczka)*.

Стары, слабы чалавек

Стан змучанасці і стомленасці адлюстраваны ў польскай і беларускай мовах. Гэта наступныя фразеалагізмы: *за варону замуж збірацца* – зусім хілы, блізкі да смерці чалавек, *крук пад воблакі занясе* каго-небудзь – схуднелы, слабы ці невялікі ростам, *матыліцы ў ваччу* <бегаюць> у каго – хто-небудзь вельмі стомлены, фізічна знямоглы, *гнілому цяляці хвоста не адарве* – найчасцей ужываюцца з іранічным адценнем. У польскай мове для абазначэння чалавека слабога, які дрэнна сабе адчувае ўжываецца фразеалагізм *ktoś czuje się pod <zdechłym> psem*.

Некалькі ўстойлівых зваротаў ужываецца для названня (нават абзывання) старога чалавека: *стары як сабак, псюк стары*.

З блізкім сэнсам ужываецца фразеалагізм *адкідваць (адкінуць) хвост* – хварэць, ляжаць хворым. Найчасцей ужываецца пры дзейніку са значэннем асобы.

Здаровы, моцны чалавек

Здароўе і моц – важны паказчык фізічнага развіцця чалавека. Часцей за ўсё сему “здоровы, моцны” рэалізуюць устойлівыя звароты з кампанентам леў: *тоспу, silny jak lew*. Здароўе, моц працаздольнасць чалавека асацыіруецца

таксама з канём: *ktoś ma końskie zdrowie (koński organizm), mocny, silny jak koń, zdrów jak koń* і з быком: *silny (zdrowy) jak byk, chłop jak byk, здоровы як бык, мужыкі як быкі, як конь раўці*.

Актыўны стан чалавека

Фразеалагізм *глядзец арлом* – выглядаць бадзёра, жыццяр адасна называе актыўны ў вялікай ступені стан чалавека. Невыпадкова фразеалагізм дзеяслўны. З неадабральнай, крыху іранічнай афарбоўкай ужываецца фразеалагізм *ласкавае (ліслівае) цяля (цялятка)* – спрытны чалавек. Пра лоўкага чалавека скажучь – *як яшчарка*; выяўляць надзвычайны спрыт – *быка даіць*.

Чалавек, які плача, крычыць

Этымачнай асновай некаторых фразеалагізмаў з’яўляюцца павер’і, уяўленні, заснаваныя на веры ў існаванне сувязей паміж з’явамі навакольнага свету і лесам чалавека. Чалавек заўсёды імкнўся засцерагчы сябе ад злога, захаваць жыццё, прадсказаць будучае. Так, асновай стварэння ФА *кракадзілавы слезы, krokodylę tzy*, – “кывадушнае спасуванне, прытворнае шкадаванне” з’яўляецца старажытнае павер’е быццам кракадзіл плача, калі з’ядае сваю ахвяру.

Як свіння ў плоце – вельмі гучна і як парвіла пісклявым голасам (пішчаць, крычаць), *як бык у студні, драцца як жаба на купіне, як сучка ў плот ушчаміўшыся, guszeć jak wół, guszeć jak bawół, драцца як жаба*.

Нябожчык

З гумарыстычнай афарбоўкай ужываецца фразеалагізм *пайсці за варону замуж* – здохнуць, *карміць чарвей, коні кінучь, коні склеіць* – памерці, *odwalić kity, wyciągnąć kopyta, wywinąć orła*.

Заўважальна, што пры высвятленні этымалогіі фразеалагічных адзінак семантычнага поля – фізічны стан чалавека, галоўную роль адыгрывае заанімічны кампанент.

Семантычная група – знешнасць чалавека ўключае ў сябе і фразеалагічныя адзінкі з зоокампанентам с агульным значэннем непрыгожы, а таксама тыя, што паказваюць манеру неахайна апрацаваць. Дэталізавана адлюстроўваецца выгляд твару чалавека.

Сярод азначна-экспрэсіўных сродкаў мовы значнае месца займаюць фразеалагізмы з кампанентам-заанімам са значэннем вобразнай характарыстыкі чалавека і з’яў яго жыцця.

Пры аналізе фразеалагізмаў з кампанентам-заанімам на першае месца ставілася іх прамое значэнне ва ўмовах функцыянавання, ставілася задача

ўсіанавіць першасную намінацыю слоў – кампанентаў фразеалагізма. Гэта, як сведчыць праведзеная намі работа, дазваляе раскрыць этымалогію і семантыку фразеалагізмаў. Слова разглядалася як матываваны элемент адзінкі.

На аснове аналізу ФА з кампанентам-заонімам паводле разеркавання іх па сеіантыка-тэматычных групах, выяўлена, што да аднаго і таго ж семантычнага поля могуць адносіцца ФА з рознымі заанімічнымі кампанентамі. На аснове даследавання семантыкі фразеалагізмаў і іх заанімічных кампанентаў можна зрабіць вывад пра заканамернасці матывацыі ўнутранай формы. Зразумела, заонім як кампанент ФА ўплывае на сэнсавое значэнне выраза. Часта заонім выступае ў якасці стрыжнявога кампанента і нясе на сабе поўную сэнсавую нагрузку: *krokodyle tzu, як чарапаха, świńskie oczka, кашэчае снаданне, пеўню да костакі* г.д. У групе фразеалагізмаў заонім выступае як асноўны элемент і нясе толькі дадатковае адценне значэння, і выступае як дапаможны сродак выражэння семантыкі моўнай адзінкі: *галава не на вошы, лічыць (лавіць) вароні* г.д.

На аснове аналізу ФА з кампанентам-заонімам таксама ўзнікла магчымасць высвятліць, што пакладзена ў аснову існавання названага комплексу ФА, г.зн. вобразную аснову ўстойлівых выразаў.

Распаўсюджаным сродкам з’яўляецца працэс метафарызацыі (грэч. *metaphora “перанос”*) – перанос назваў адных з’яў ці прадметаў на другія на аснове знешняга ці ўнутранага падабенства. Метафарызацыя звязана з пазнавальнай дзейнасцю чалавека і грунтуецца на адным з самых ўніверсальных сродкаў чалавечага ўсведамлення – параўнанні, супастаўленні новага прадмета з ужо вядомым і выдзяленні пры гэтым іх аўльных уласцівасцей. У аснову існавання ФА з кампанентам-заонімам кладзецца перанос прыкмет і асаблівасцей менавіта заоніма, што ўваходзіць у склад ФА. *Бык моцны - siłny (zdrowy) jak byk, chłop jak byk, здаровы як бык, свіння брудная, любіць грязь - свіння няскрэбная (нямытая), з свіньмі еў, свінню ссаў, чыста свіннюю акадэмію скончыў; рак – чырвоны – пячы ракаў, спячы ракаў, ракі пячы; czerwony jak rak, zacerwienić się jak rak, piec рака.* Такія фразеалагізмы адрозніваюцца экспрэсіўнасцю. Семантыка іх напраму залежыць ад канатацыі заоніма.

Бібліяграфія

- Аляхновіч М.М., *Фразеалогія беларускай мовы: гістарычна-часовы кантэкст*, в: *Беларуская фразеалогія і еўрапейскі моўны кантэкст*. Зборнік навуковых артыкулаў, (ред.) М.М. Аляхновіч, Брест 2009.
- Гулюмянец К.М., *Польско-русский фразеологический словарь в 2 томах*, Минск 2004.
- Даніловіч М.А., *Граматычная характарыстыка фразеалагізмаў*, Минск 1991.

- Даніловіч М.А., *Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны*, Гродна 2000.
- Лепешаў І.Я., *Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы ў 2 т*, Беларускае энцыкл., Мінск 2008, 2 т.
- Лепешаў І.Я., *У фразеалагічную скорбанку*, «Роднае слова», № 11, 2004.
- Лепешаў І.Я., *Фразеалогія сучаснай беларускай мовы*, Вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. ВДУ, Мінск 1998.
- Огольцев В.М., *Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии*, Либроком, Москва 2010.
- Русско-белорусский словарь. В 3 томах*, Беларускае энцыклапедыя, Мінск 2002.
- Санько З., *Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем*, Навука і тэхніка, Мінск 1991.
- Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5 тамах*, «БелСЭ» імя П. Броўкі, Мінск 1977-1984.
- Фразеологический словарь русского языка*, Молотков А.И. (ред.), Советская энциклопедия, Москва 1986.
- Bąba S., Liberek J., *Mały słownik frazeologiczny współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1994.
- Bąba S., Liberek J., *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2001.
- Chlebda W., *Frazeografia polska przełomu wieków XX i XXI*, w: *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa*, S. Gajda, A. Vidović Muha (red.), Opole 2003.
- Słownik języka polskiego*, M. Szymczak (red.), Warszawa 1999.
- Słownik frazeologiczny języka polskiego*, S. Skorupka (red.), Warszawa 1968.
- <http://frazeologia.pl>